

Rosa, H. (2014). *Snelle samenleving, trage democratie*. Brussel: Oikos

Theun Pieter van Tienoven*¹

Als e-mail de technologische opvolger is van de brief, waarom versturen we nu dan zoveel meer e-mails dan vroeger brieven? Als technologische vooruitgang de tijd per handelingseenheid doet afnemen, waarom versnelt ons levenstempo dan toch en hebben we zelfs nood aan multitasking? En wat is de keerzijde van deze sociale versnelling?

In 2014 gaf Oikos, de denktank voor sociaaleconomische verandering, in samenwerking met het Goethe Instituut een zeer toegankelijke Nederlandse vertaling uit van de eerste 4 hoofdstukken van Hartmut Rosa's *Beschleunigung und Entfremdung: Entwurf einer kritischen Theorie spätmoderner Zeitlichkeit*.¹ Ze dient als kennismaking met het oeuvre van 'tijdsocioloog' Hartmut Rosa en meer specifiek met zijn poging om tot een concept van sociale versnelling te komen. Rosa sluit zich aan bij de sociologen die menen dat na de 'klassiekers' (hij noemt George Simmel, Max Weber en Emile Durkheim) de sociologie atemporeel is geworden en zich verlaat op statische begrippen als premoderne en moderne samenleving die als aan elkaar tegengesteld worden gebruikt. Volgens Rosa is deze overgang niet zo abrupt. Moderne tijd is niet zomaar de tijd waarin zo'n beetje alles lijkt te versnellen (*stricto sensu* kan de tijd niet eens versnellen). In dit boekje tracht Rosa de versnelling van dat 'alles' open te breken in een concept van versnellingsprocessen en in een analytisch kader dat toelaat de betekenissen van versnellen voor samenlevingen te formuleren.

Op zeer gestructureerde wijze en met veel hedendaagse voorbeelden introduceert Rosa in het eerste hoofdstuk zijn categorieën van versnelling. Vrij voor de hand liggend is de *technische versnelling* waarin technologische vooruitgang ertoe leidt dat tijd ruimtecomprimerend werkt (bv. reistijden). Om vervolgens de *versnelling van sociale verandering* te illustreren, laat Rosa de lezer een leuke oefening doen: hoeveel van de adressen in uw adressenboek zijn nog juist? Versnelling van sociale verandering ontstaat volgens Rosa door de toenemende vervalgraad van de verwachtingen die de betrouwbaarheid of stabiliteit van het heden opmaken. Hij spreekt van een 'krimp van het heden'. Tot slot is er de *versnelling van het levenstempo* als gevolg van de mate waarin de groei de versnelling overstijgt (bv. e-mail maakte de verwerking van meer correspondentie per tijdseenheid mogelijk, maar voor velen lopen de inboxes inmiddels over).

* t.p.van.tienoven@vub.ac.be

¹ Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR

In het tweede hoofdstuk tracht Rosa een antwoord te formuleren op de vraag hoe het zo ver is kunnen komen. Hiervoor identificeert hij drie ‘motoren’ van maatschappelijke versnelling. De *sociale motor*, die versnelling en groei aandrijft, stoelt op de concurrentiologica als allocatiemodel. Deze concurrentiologica gaat verder dan de kapitalistische economie en zorgt ervoor dat iemands positie in de samenleving bestaat door middel van vergelijkende handelingen (bv. Likes op Facebook, de Hot-or-Not game) met als onderscheidend principe ‘prestatie per tijdseenheid’ (bv. met als gevolg de prestatiedruk van academici). Men ondergaat de versnelling van de sociale motor niet louter gedwee maar laat zich actief aandrijven door de *culturele motor*, waarin “de versnelling een functioneel equivalent is voor de belofte van eeuwig leven”. In een gesecculariseerde samenleving is een goed of volwaardig leven een leven dat rijk is aan ervaringen en hoe sneller men leeft, des te groter de som van de ervaringen. Naast deze ‘externe’ motoren onderkent Rosa een interne motor die hij de *versnellingscirkels* noemt. Hiervoor plaatst hij de analytische categorieën van versnelling in een ‘feedbacksysteem’: technische versnellingen leiden tot versnelling van sociale verandering, maar hoe sneller de sociale veranderingen, des te moeilijker de opties voor een goed en waardevol leven *a priori* te onderscheiden zijn, dus hoe hoger het levenstempo om veel ervaringen op te doen, des te groter de vraag om technische ‘versnelling’ om de toegenomen snelheid van het levenstempo te ondervangen.

Als moderniteit gelijkstaat aan versnelling, volstaat het niet om enkel de versnellingsprocessen te identificeren. Men moet immers ten minste beargumenteren dat deze versnellingsprocessen opwegen tegen de verlangzaming en dus formuleert Rosa in het derde hoofdstuk vijf vormen van verlangzaming of inertie. De eerste vorm bestaat uit de *natuurlijke snelheidslimieten* die ons (voorlopig) nog door de natuur worden opgelegd (bv. zwangerschapsduur). De tweede vorm zijn de *oases van verlangzaming*, de culturele niches waarin de tijd stil is blijven staan (bv. sektarische gemeenschappen). De derde vorm zijn de *dysfunctionele neveneffecten*, waaronder de files, de toenemende, vaak werkgerelateerde depressies en sociale, structurele uitsluiting van hen die het tempo niet kunnen volgen. De vierde vorm is de *intentionele verlangzaming* die uiteenvalt in functionele verlangzaming – overigens nog altijd gericht op het in stand houden van de versnellingscapaciteit (bv. yogales, pauzes) – en ideologische verlangzaming. Rosa is echter niet van mening dat ideologie de belangrijkste drijfveer is van verlangzaming. Sterker nog, eigenlijk blijft enkel functionele verlangzaming over, doordat veel succesvolle versnellingsprocessen juist steunen op de stabiliteit van instituten in de samenleving, op culturele oriëntaties en regelgeving die weinig veranderen. Hij waarschuwt er wel voor dat de huidige versnellingsprocessen deze voorwaarden uithollen en daarmee toekomstige versnellingsprocessen ondermijnen. Zo hekelt hij het verminderen van regelgeving in laatmoderne samenlevingen die bv. de kortzichtigheid van het financiële kapitalisme in de hand heeft gewerkt met de economische crisis als gevolg. De vijfde en laatste vorm van verlangzaming is de *culturele verstarring*. Het is het gebrek aan visie, het gevoel af te stevenen op een ‘razende stilstand’ en het steeds oppervlakkiger worden van gebeurtenissen.

In het vierde en laatste hoofdstuk brengt Rosa deze categorieën van versnelling, de motoren die de versnelling aandrijven en de vormen van verlangzaming samen, om te beargumenteren *waarom* samenlevingen versnellen en niet verlangzamen. Hier wordt zijn betoog wat theoretischer van aard. Rosa stelt dat de vormen van vertraging uitputtend zijn, geen structurele tegentrend vormen maar juist een inherent kenmerk zijn van de versnelling. Hij noemt dit de “paradoxale keerzijde van versnellingsprocessen die karakteristiek is voor de modernisering”. Als voorbeeld stelt hij dat individualisering (als versnellingsproces) zelf de angst voedt van een massacultuur (als verstarring) die de ‘echte’ individualiteit doet verdwijnen. Als bovendien deze versnelling van sociale verandering geen deel uitmaakt van een historisch geënte keten van ontwikkelingen, eindigen we in doelloze, richtingloze, niet-evoluerende episodische bewegingen. Dit is, volgens Rosa, kenmerkend voor de overgang van een klassieke naar late moderniteit.

Het boekje schiet zijn doel zeker niet voorbij: de kennismaking met de tijdsociologie van Hartmut Rosa is verfrissend en uitdagend. Het zet aan tot denken over veel alledaagse dingen: is versnelling een verklaring voor de alomtegenwoordigheid van smartphones tijdens vergaderingen, maaltijden en in de trein? Is versnelling een verklaring voor de medicalisering en psychologisering van de samenleving? En kan ze als excuus dienen voor diegenen die niet (meer) kunnen volgen? Krimpt het heden voor iedereen even snel? En hollen versnellingsprocessen daadwerkelijk de stabiliteit van instituten uit of blijft er een bepaalde mate van inertie van bv. culturele oriëntaties bestaan?

Vragen die uitnodigen om meer te lezen. Als extra ‘teaser’ bevat het boekje de vertaalde inleiding van het in 2012 bij Suhrkamp Verlag verschenen boek *Weltbeziehungen im Zeitalter der Beschleunigung. Umrisse einer neuen Gesellschaftskritik*. Nu wachten op een (Engelse) vertaling.

Noot

1. Een vergelijkbare versie verscheen al veel eerder in het Engels onder de titel ‘Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society’ in *Constellations*, 10(1), 4-33.
De titel van het volledige boek is *Alienation and Acceleration. Towards a Critical Theory of Late-Modern Temporality*, uitgegeven door NSU Press.